

زرگری در جلفا نویسنده: کارینه داویدیان

با ساکن شدن ارمنیان در جلفای اصفهان گروهی از آنان به کار زرگری روی آوردند. ظرافت کار زرگران ارمنی چنان بود که نه تنها خواست عموم را برآورده می ساختند بلکه ساخته های آنان مورد پسند و رضایت، درباریان نیز بود.

از اولین کارهای زرگران جلفا می توان به انجیلی با جلد نقره و کنده کاری های ظریف اشاره کرد. این انجیل، که تاریخ ساخت آن به ۱۶۱۹م باز می گردد، در حال حاضر در بخش دست نوشته های موزه کلیسای وانک نگهداری می شود (شماره ۳۸۲)

در موزه جواهرات ملی نیز، گره ای وجود دارد که دریاها و رودهای آن با فیروزه و دیگر سنگ های قیمتی نشان داده شده و بر روی پایه طلای زیبایی قرار گرفته. این گره به دستور ناصرالدین شاه به دست زرگری ارمنی به نام آبراهام در ۱۲۹۱ق/۱۸۷۵م ساخته شد. تعداد جواهرات روی این گره ۳۶۶، ۵۱قطعه و سطح آن حدود ۶۶ سانتی متر است.

از دیگر شاهکارهای زرگران جلفا می توان به تخت الماس اشاره کرد که به دست زرگری به نام سرحد ساخته شده است.

در ۱۹۶۱م، ملکه انگلستان به ایران آمد و دولت وقت به رسم پیشکش کلید طلایی شهر اصفهان را به وی اهدا کرد. این کلید ساخته دست گنورگ قازاریان از زرگران جلفا بود.

تمامی جواهرات خانواده ضل السلطان، استاندار وقت اصفهان به دست زرگران جلفا ساخته می شد که از جمله این زرگران می توان به میناس هوسپیان و مگردیچ دروریان اشاره کرد. در دوران حکومت محمدشاه زرگر مخصوص عباس میرزا توماس خان ملیک توماسیان بود که ساخت تمام جواهرات سلطنتی را بر عهده داشت.

در گذشته مرسوم بود که اکثر صنعتگران در خانه های خود فعالیت می کردند و جز بازارهای بزرگ در سطح شهر مغازه ای وجود نداشت. بنا بر آنچه هاروتون زرگر می گوید پدرش، زرگر میناس، اولین کسی بود که در جلفا به فکر باز کردن مغازه زرگری افتاد و در دهه ۱۸۷۰م در محله چهارسوق در جوار خانه خود مغازه ای باز کرد. این کار میناس سرمشقی برای دیگران شد از جمله زرگرانی که بعد از او در جلفا مغازه زرگری باز کردند می توان به ماطاوس صرافیان و پسرش، زادور، آبراهام و اودیک مارگاریان، خسرو مورادیان، قازاز هوهاگیمیان و گاسپار خاچاطوریان اشاره کرد.

در آن زمان اکثر زرگران طبق زرگری داشتند که عبارت بود از یک سینی گود مسی که آن را بر روی پاها قرار می دادند و به صورت نشسته بر روی زمین مشغول به کار می شدند. اما پیش از آن زرگران به جای سینی از پیشبند چرمی استفاده می کردند. زرگر میناس از جمله زرگرانی بود که اولین بار بر روی میز شروع به کار کردند.

در دهه ۱۹۰۰ م نقره کاری در جلفا وارد مرحله جدیدی شد و زرگرها علاوه بر ساخت وسایل تزئینی شروع به کنده کاری بر روی نقره و ساخت وسایل نقره ای از قبیل سینی، قندان، قوری، قاشق، چنگال، قاب عکس، گلدان، جا کبریتی، زیرسیگاری و غیره کردند.

در موزه کلیسای وانک، قوری نقره ای وجود دارد که مربوط به ۱۸۵۵ م است و نقره کاری ارمنی آن را به خلیفه وقت جلفا هدیه کرده. همچنین در این موزه تعدادی قاشق چایخوری و زیرسیگاری نقره مربوط به ۱۸۸۴م وجود دارد که میناس هاروتون هوسپیان زرگر آنها را ساخته و ظل السلطان آنها را به کلیسای وانک اهدا کرده است.

در مورد تعداد دقیق زرگران جلفا در سال های اولیه سکونت آنها در این منطقه اطلاعات دقیقی در دست نیست و فقط از روی سنگ قبرهای باقی مانده در قبرستان جلفا می توان به طور تقریبی تعداد آنها را حدس زد. از آنجایی که در بیشتر موارد وسایل مربوط به شغل و حرفه افراد بر روی سنگ قبر آنها حجاری می شده این امر ما را در شناسایی حرفه افرادی که در این قبرستان دفن شده اند یاری می کند با این حال نمی

توان در مورد تعداد دقیق زرگران جلفا اظهار نظر کرد زیرا ممکن است تعدادی از آنان طی مسافرت به دیگر نقاط فوت کرده و در همان جا به خاک سپرده شده باشند و یا سنگ قبر آنان از بین رفته باشد.

از زرگران معروف قرن هفدهم میلادی می توان به آبکار و پانوس در محله میدان بزرگ، گریگور، زاکار و کاراپت در چهارسوق و خاچیک در محله ها کوپ جان اشاره کرد.

زرگران جلفا به سه گروه تقسیم می شدند که عبارت بودند از:

۱. افرادی که برای بازار کار می کردند

۲. گروهی که زیورآلاتی برای روستاییان درست می کردند

۳. گروهی که زیورآلات و وسایلی برای شهرنشینان می ساختند

گروه اول مطابق سفارش بازار کار می کردند و زیورآلات آنان چندان ظریف و مرغوب نبود. این زرگرها ساخته های خود را با قیمت ارزان به طلافروشی های بازار می فروختند.

گروه دوم زیورآلاتی از قبیل روبند، انگشتر و غیره برای زنان روستایی می ساختند.

گروه سوم نیز زیورآلاتی ظریف و گران قیمت مطابق سلیقه زنان شهری می ساختند که عبارت بودند از انگشتر، دگمه های طلایی برای لباس، دستبند، النگو و غیره.

در جلفا، علاوه بر زرگرها قلم زن ها نیز با نقره سر و کار داشتند و نقش های مختلفی بر روی وسایل نقره ای یا مسی حکاکی می کردند. از قلم زن معروف جلفا می توان هوهانس داویدیان را نام برد که در ۱۸۶۳ م به درخواست اسقف وقت ارمنیان جلفا، تادئوس، بر روی ظرفی نقره ای، هدیه شده به کلیسای وانک، نقوشی را حکاکی کرد. هوهانس قلم زن نام خود را بر لبه این ظرف با این عبارت حک کرده است: کنده کار و حکاک، هوهانس داویدیان.

در جلفا وسایل و زیورآلات طلایی و نقره ای به سه دسته تقسیم می شدند:

۱. **ظروف و تزیینات کلیسایی**: کلیساهای ارمنیان گذشته از اینکه مراکزی مذهبی هستند مهم ترین مرکز رشد و توسعه رشته های مختلف

هنری از قبیل خطاطی، مینیاتور، موسیقی، قالیبافی، کنده کاری و صنایع دستی محسوب می شوند. مومنان نزورات خود و هدایایی را که برای

گرامی داشت عزیزانشان تهیه می کنند به کلیساهای می دهند و این اشیاء، که غالباً آثار زیبای هنری هستند، زینت بخش کلیساهای می شوند.

در دهه ۱۷۲۰ م مالیات سنگینی بر کلیساهای جلفا بسته شد و چون در آن زمان مردم جلفا چیزی نداشتند که به جای مالیات کلیساهای پرداخت کنند و آنها را از غارت نجات دهند فراشان دولتی به ده کلیسا هجوم بردند و حدود صد کیلوگرم صلیب، لیوان، جلد انجیل و سایر وسایل طلایی و نقره ای به عوض مالیات از آنها جمع آوری کردند.

امروزه نیز در کلیساهای جلفا تزیینات متعددی را می توان یافت که کار دست زرگران جلفاست. در تعدادی از کلیساهای جلفا میزهایی که انجیل مقدس و عکس حضرت عیسی مسیح بر روی گذاشته می شود با نقره پوشانده شده اند، از جمله میز کلیسای نرسس مقدس و میز کلیسای گریگور روشنگر که به ترتیب در ۱۹۱۰ و ۱۹۶۲ م با ورقه های نقره ای کنده کاری شده زرگران جلفا کاملاً پوشانده شده اند.

در کلیسای مریم مقدس صلیب نقره ای وجود دارد که در قسمت مرکزی آن عکس حضرت عیسی مسیح و چند تن از قدیسان به صورت برجسته بر روی چوب نوشته شده. دسته این صلیب طلایی است و با حروفی زیبا بر روی آن حک شده: ((این صلیب متعلق به اینجانب پطرس، فرزند زاکار، بعد از مرگ من به کلیسای مریم مقدس اهدا شود)).

کلیساهای دهات اطراف جلفا نیز خالی از آثار هنرمندانه زرگران و نقره کاران جلفا نیستند و می توان تزیینات بسیار زیبایی را از هنر دست آنان در این کلیساهای مشاهده کرد.

۲. **زیورآلات زنانه و مردانه**: دور از حقیقت نیست اگر بگوییم زرگری با ساخت زیورآلات برای زنان به وجود آمد و بعدها زیورآلاتی برای مردان

نیز ساخته شد. در جلفا هم همانند سایر نقاط زرگران زیورآلاتی مانند انگشتر، النگو، گوشواره، کمربند، جاسوزنی، انگشت دانه، دگمه و غیره می ساختند و زیورآلات مردان در مقایسه با زیورآلات زنان بسیار محدود بود. از جمله زیورآلات مردان می توان به انگشتر، حلقه ازدواج، سنجاق

کراوات، زنجیر کلید و ساعت و غیره اشاره کرد. بچه ها نیز زیورآلات مخصوص به خود داشتند مانند صلیب، النگو، پلاک و...

۳. **لوازم خانگی و غیره:** اهالی جلفا که به طلا علاقه داشتند و داشتن طلا و نقره را نشانه ثروتمندی و تشخیص می دانستند تنها به داشتن زیورآلات اکتفا نمی کردند و برخی از وسایل زندگی را نیز از طلا و نقره درست می کردند. توماس هربرت از سیاحان انگلیسی در ۱۶۲۸ م که در خانه خواجه نظر، از تجار جلفا، میهمان بوده در این مورد می نویسد: «تمام لیوان ها و بشقاب های خواجه نظر از طلا بودند». در آن زمان در خانه های تجار جلفا اکثراً سرویس های چای خوری از فنجان گرفته تا بشقاب و سینی از نقره تهیه می شدند. در موزه کلیسای وانک هم قوری نقره ای وجود دارد مربوط به ۱۸۵۵ م در جلفا قلیان هایی نیز ساخته می شد که بخشی از بدنه آن از نقره بود. برخی از این قلیان ها هم با فیروزه و نگین تزیین می شدند. ساخت ظروف طلا و نقره امروزه نیز در میان زرگران جلفا متداول است؛ ظروفی مانند جاسیگاری، زیرسیگاری، ظرف های شیرینی، گلدان، کاپ های ورزشی، مدال و صدها شیء دیگر.

الله وردی، آبکار، بوغوسیان و صرافیان ها از معروف ترین زرگران جلفا بودند. الله وردی که در قرن هفدهم میلادی می زیست در قبرستان جلفا دفن شده. بر روی سنگ قبر این زرگر سال ۱۶۹۱ م و نه وسیله مختلف زرگری حک شده است.

آبکار در قرن هجدهم میلادی زندگی می کرد و چنان که از برخی متون بر می آید تا ۱۷۶۹ م زنده بوده. سنگ قبر وی در اثر کاوش هایی که در سال های اخیر صورت گرفته در حیاط کلیسای مریم مقدس پیدا شد. بر روی سنگ قبر آبکار تعدادی وسیله زرگری همراه با این جمله حک شده: این قبر آبکار پسر هوهانس است، ۱۷۸۵ م.

سهاک بوغوسیان از از میر ترکیه به جلفا آمده بود. اطلاعاتی که درباره وی وجود دارد بیشتر مربوط به نوشته های سنگ قبر اوست. بر اساس این نوشته ها بوغوسیان زرگر و میناکاری ماهر بوده که در قرن هفدهم میلادی در از میر به دنیا آمده و در ۱۷۴۰ م در اصفهان دار فانی را وداع گفته. پسرش هاروتون نیز زرگر بوده و در ۱۸۰۷ م در گذشته.

مطاوس و زادور صرافیان، پدر و پسر، هر دو از زرگران معروف جلفا بودند. زادور در حرفه خود سرآمدتر از پدر بود. او همواره تمایل داشت برای تکمیل مهارت های حرفه ای خود به خارج از کشور برود اما از آنجا که تنها فرزند خانواده بود با مخالفت شدید پدر روبه رو شد و در جلفا باقی ماند. با این حال، با تلاش و پشتکار توانست از زرگران معروف زمان خود شود به طوری که وی سازنده کلیه زیورآلات اعیان آن دوران بود. تاریخ تولد و مرگ مطاوس در دست نیست اما زادور در ۱۸۸۸ م متولد و در ۱۹۶۰ م در سن ۷۲ سالگی فوت شد.

مارتیک خاچاطوریان (کوچه وانک)، تیگران طوروسیان (روبه روی کلیسای وانک)، بیدروس باغومیان (خیابان نظر)، ساکو گیراگوسیان (روبه روی کلیسای وانک)، آرات بوغوسیان (روبه روی کلیسای وانک) و گورگن قازاریان (چهارراه نظر) [3] نیز از زرگرانی هستند که در حال حاضر در جلفا مشغول فعالیت اند.

در جلفا صنایع دیگری نیز وجود داشت و صنعتگران جلفا دومین رده از طبقات اجتماعی محسوب می شدند. در دهه ۱۸۸۰ م سی خریدار و فروشنده جوراب، ده خرده فروش، ده زرگر، شش نجار، چهار آهنگر، پنج بقال، شش قصاب، هشت فروشنده و خریدار آرد و ۱۳۰ کارگاه پارچه بافی و نخ ریسی در جلفا وجود داشت. در این دهه زنان اکثراً به جوراب بافی و مردان به نخ ریسی اشتغال داشتند و در سال حدود ۱۳۰ تا ۱۴۰ تخته پارچه کتانی و ۲۵ تا سی هزار جفت جوراب در کارگاه های جلفا بافته می شد [4].

منابع:

دروهانیان، هاروتون. تاریخ جلفای نو. اصفهان: چاپخانه کلیسای وانک، ۱۹۸۰.

میناسیان، لئون. زرگری در جلفا. اصفهان: چاپخانه خلیفه گری ارامنه جلفای اصفهان، ۱۹۸۳.

پی نوشت ها:

- 1-گزیده ای از پایان نامه کارشناسی مؤلف.
- 2-فارغ التحصیل رشته علوم اجتماعی - ارتباطات.
- 3-لئون میناسیان، زرگری در جلفا (اصفهان: چاپخانه خلیفه گری ارامنه جلفای اصفهان، ۱۹۸۳).
- 4-هاروتون در هوهانیان، تاریخ جلفای نو (اصفهان: چاپخانه کلیسای وانک، ۱۹۸۰).